

مقدمات و مبانی داروسازی سنتی ایران (کتاب اول)

امید صادق پور

Ph. D. فارماکوگنوزی

استادیار گروه گیاهان دارویی و طب سنتی

موسسه مطالعات تاریخ پزشکی، طب اسلامی و مکمل

دانشگاه علوم پزشکی تهران

تهران، ۱۳۹۲

صادق پور، امید، ۱۳۵۳ -	سرشناسه:
مقدمات و مبانی داروسازی سنتی ایران / امید صادق پور	عنوان و نام پدیدآورنده:
تهران: انتشارات المعی، ۱۳۹۲ -	مشخصات نشر:
۱۳۶ ص. مصور	مشخصات ظاهر:
۸- ۷۲- ۷۵۵۳- ۹۶۴- ۹۷۸	شابک:
فیبا	وضعیت فهرست نویسی:
داروشناسی	موضوع:
پزشکی سنتی	موضوع:
داروهای گیاهی	موضوع:
داروسازی - - تاریخ	موضوع:
RM ۳۰۰/ص ۱۴م ۱۳۹۲	رده بندی کنگره:
۶۱۵/۱	رده بندی دیویی:
۳۱۱۵۸۸۲	شماره کتابشناسی ملی:

مقدمات و مبانی داروسازی سنتی ایران (کتاب اول)

تألیف دکتر امید صادق پور

ناشر: انتشارات المعی * لیتوگرافی: زاویه نور * چاپ: دانش پژوه

طراح جلد: روح الله اکیری * چاپ اول: ۱۳۹۲

تیراژ: ۱۱۰۰ * بها: ۵۰۰۰ تومان

شابک: ۸- ۷۲- ۷۵۵۳- ۹۶۴- ۹۷۸

تمام حقوق محفوظ است

تکثیر تمام یا بخشی از این کتاب به هر شکلی

(صوتی، تصویری، الکترونیکی و...)

منوط به اجازه کتبی از مؤلف است.

تلفن انتشارات المعی: ۰۲۱-۸۸۹۵۳۴۱۱

فهرست تفصیلی

مقدمه.....	۱۱
فصل اول. ویژگی‌های روش پژوهش در طب سنتی ایران.....	۱۶
مقدمه.....	۱۹
الف. ویژگی‌های روش پژوهش در طب سنتی از دیدگاه نکات دستوری متون کتب طب سنتی و نگارش آن‌ها.....	۲۱
زبان نگارش متون (عربی، فارسی، اردو و...).....	۲۲
سال نگارش کتاب و محل و موقعیت نگارش آن.....	۲۲
نویسنده متن طب.....	۲۴
ویژگی‌های فردی صاحب کتاب.....	۲۴
بررسی نسخ متعدد کتاب‌ها و شناسایی متون مختلف در موضوع خاص.....	۲۵
آیا صاحب کتاب یا رساله کتب دیگری نیز دارد که مطالب دیگر را در آن آورده باشد.....	۲۶
موضوع اختصاصی هر کتاب.....	۲۶
ب. ویژگی‌های روش پژوهش در طب سنتی از نظر موضوع پژوهش.....	۲۷
موضوع جزئی پژوهش باید به طور کامل مشخص شده و تشریح شود.....	۲۸
مطالعه و بررسی همه یا حداقل متون در دسترس.....	۲۹
شناخت اصطلاحات طبی و دارویی.....	۲۹
مطابقت مطالب و یافته‌های متون با دنیای امروز.....	۲۹
در نظر گرفتن مؤلفه‌ها و پارامترهای طب امروز.....	۳۰

در نظر گرفتن مؤلفه‌ها و دیدگاه‌های طب سنتی که در طب جدید به آن توجه	۳۰
و اقبال خاص وجود ندارد.....	۳۰
معادل سازی.....	۳۱
واژه شناسی متون طب سنتی از نظر طبیبی.....	۳۱
استفاده از داستان‌ها و حکایات طبیبی.....	۳۲
آشنایی با سلسله مراتب علمی در متون طبیبی قدیم.....	۳۲
مواجهه با بیماری‌هایی ناشناخته یا بیماری‌های جدید.....	۳۳
مواجهه با بیمارانی که از داروهای شیمیایی استفاده می‌کنند.....	۳۴
مواجهه با مصرف همزمان داروهای شیمیایی و گیاهی.....	۳۴
استاندارد کردن فرآورده‌های دارویی.....	۳۵
اعتقاد به علت‌گرایی به عنوان اصل در مطالعات طب سنتی نه آمارگرایی.....	۳۷
منابع.....	۳۸
فصل دوم. مزاج و درجه داروها.....	۳۸
آشنایی با قوانین تعیین آن‌ها با تجربه و قیاس.....	۳۹
هدف‌های رفتاری.....	۴۰
مزاج، اقسام و شناخت درجات آن.....	۴۴
چگونگی شناخت درجه داروها و مراتب آن‌ها.....	۵۱
روش‌های شناخت مزاج داروها و غذاها.....	۵۲
روش شناخت مزاج داروها و غذاها به تجربه.....	۵۸
حکایت.....	۵۸
روش شناخت مزاج داروها و غذاها به قیاس.....	۵۸
سرعت و بطوء استحاله و جمود.....	۵۹
طعم.....	۶۳
تند (جریف).....	۶۳
تلخ (مرّ).....	۶۴
شور (مالح).....	۶۴
ترش (حامض).....	۶۵
گس (غفص).....	۶۵
گیرنده (قابض).....	۶۵
چرب (نسیم).....	۶۶
شیرین (خلو).....	

۶۶	بیمزه (تفه، مُسیخ).....
۶۸	بو.....
۷۰	قیاس کلی در مزاج بوها.....
۷۱	رنگ.....
۷۴	روش استخراج مزاج.....
۷۴	عنصر آتش.....
۷۶	عنصر هوا.....
۷۷	عنصر آب.....
۷۸	عنصر خاک.....
۸۰	استدلال کلی بر رنگ‌ها.....
۸۱	رنگ قرمز.....
۸۱	رنگ زرد.....
۸۲	رنگ سبز.....
۸۳	رنگ سیاه.....
۸۵	رنگ سپید.....
۸۶	رنگ‌های ترکیبی.....
۸۷	مزاج عمر اشیاء.....
۸۷	مزاج روزها.....
۸۷	مزاج اطراف.....
۸۸	مزاج کوه‌ها، دریاها و زمین.....
۸۸	منابع.....
۹۰	فصل سوم. افعال داروها: مبانی تاثیر داروها بر بدن در طب سنتی ایران.....
۹۱	هدف‌های رفتاری.....
۹۲	مفهوم مزاج در داروها (و تفاوت آن با مفهوم مزاج در بدن افراد).....
۹۵	تاثیر اشیاء در بدن انسان.....
۹۵	تاثیر با ماده.....
۹۵	تاثیر با کیفیت.....
۹۵	تاثیر با صورت نوعیه.....
۹۶	کیفیات و صفات ادویه.....
۹۶	صفات فی نفسه ادویه (قوا).....
۹۷	لطافت.....

۹۷	کثافت
۹۷	لزوجت
۹۷	هش بودن
۹۷	جمود
۹۷	ستیلان
۹۷	لقابی
۹۸	ذهنیت
۹۸	نشف
۹۸	خفت و ثقل با سبکی و سنگینی
۹۸	افعال اولیه
۹۹	۱. افعال اولیه
۹۹	۲۰. افعال ثانویه
	الف. همان افعال اولیه اند ولی مقدر به قدر و اندازه خاصی هستند مثل احراق و تعفین و اجماد
۹۹	ب. غیر افعال اولیه اند ولی باز منشأ و مصدر آنها کیفیات اولیه اند
۹۹	طبقه اول. افعال منسوب به حرارت
۱۰۰	طبقه دوم. افعال منسوب به برودت
۱۰۰	طبقه سوم. افعال منسوب به رطوبت
۱۰۰	طبقه چهارم. افعال منسوب به یبوست
۱۰۰	طبقه پنجم. منسوب به صورت نوعیه
۱۰۰	مسخن (گرم کننده)
۱۰۰	ملطف (لطیف کننده)
۱۰۱	محلل (تحلیل برنده)
۱۰۱	مخشن (زبر کننده، درشت کننده)
۱۰۱	مفتح (گشاینده سد)
۱۰۲	جالی (پاک کننده)
۱۰۳	مرخی (سست کننده)
۱۰۳	منضج (پزاینده)
۱۰۴	نضج
۱۰۴	خلط دم
۱۰۴	خلط صفرا

۱۰۴	خلط بلغم
۱۰۴	خلط سودا
۱۰۴	اسباب اربعه برای نضج و عفونت
۱۰۴	اسباب نضج
۱۰۵	اسباب عفونت
۱۰۶	هاضم (گوارنده)
۱۰۶	کاسر الریاح (محلل الریاح، شکننده و دفع کننده ریاح، بادشکن)
۱۰۷	مقطع (جدا کننده، پاره پاره کننده)
۱۰۷	جاذب (کشنده)
۱۰۸	لاذع (گزنده، سوزاننده)
۱۰۸	محمّر (سرخ کننده، قرمز کننده)
۱۰۹	محکک (خارش آور)
۱۰۹	مقرح (زخمی کننده و حرک آورنده)
۱۰۹	محرّق (آتش زننده، سوزنده)
۱۰۹	اکال (خورنده)
۱۱۰	مفتّت (شکننده و پاره کننده سنگریزه)
۱۱۰	معفن (گندیدگی آور عفونت آور بدبو گرداننده)
۱۱۱	کاوی (داغ نهنده و سوزنده)
۱۱۱	قاشر (خراشنده پوست و جدا کننده پوست)
۱۱۱	مخلخل
۱۱۱	ملین
۱۱۲	مبرد (سرد کننده)
۱۱۲	مقوی (قوت بخشنده)
۱۱۳	رادع (مانع و بازگرداننده ماده به عضو)
۱۱۳	مغلظ (غلظ کننده)
۱۱۳	مفجج (خام کننده)
۱۱۳	مخدر (بی حس کننده، کرخ کننده)
۱۱۴	مصلب (سفت کننده)
۱۱۵	مخدر (بی حس کننده، کرخ کننده)
۱۱۶	مرطّب

۱۱۶	یابس
۱۱۷	و اما یابس باقوه
۱۱۷	منفخ (باد آور)
۱۱۷	غسال (شوینده، شستشو دهنده)
۱۱۸	موسخ (چرک آور)
۱۱۸	مزلق (لغزاننده فضول و اخلاط، لغزانگر)
۱۱۸	مملس (نرم کننده)
۱۱۹	مجفف (خشک کننده)
۱۱۹	منشف
۱۱۹	قابض
۱۱۹	عاصر (فشارنده)
۱۲۰	مسدد (سد کننده)
۱۲۰	مغری (چسبناک)
۱۲۰	مذّیل (اندمال آورنده، اصلاح کننده و چاق کننده جروح و قروح)
۱۲۱	منبت (منبت لحم، ملحم، رویاننده گوشت و رویشگر)
۱۲۱	خاتم (مهرگر، تمام کننده زخم‌ها)
۱۲۱	فرق داروی خاتم و کاوی
۱۲۲	طبقه پنجم، افعال منسوب به صورت نوعیه
۱۲۲	دوای قاتل (دوای سمی)
۱۲۲	سم
۱۲۲	پادزهر (تریاق)
۱۲۳	افعال شبه کلی
۱۲۳	منابع
	فصل چهارم، قواعد تشخیص افعال دارویی به قیاس طعم و رایحه و ارزیابی
۱۲۶	اجزای گیاه
۱۲۷	هدف‌های رفتاری
۱۲۸	قواعد مربوط به طعم‌ها و جواهر داروها
۱۳۰	قواعد مربوط به افعال
۱۳۰	مزاج و افعال
۱۳۱	جواهر و افعال

۱۳۱	 طعم و بو و افعال
۱۳۳	 افعال و افعال
۱۳۴	 منابع

www.ketab.ir

مقدمه

سپاس بی کران حکیمی را سزاست که چهار رکن هستی بر اراده او استوار است، معشوقی که آتش عشق او در دل مشتاقان خاموشی نپذیرد و سودای وصلش در سر ساکنان خاک همواره مستدام باشد، پادشاهی که عرش خود را بر آب قرار داد و باد را واسطه شمیدن بوی رحمتش گردانید. و درود بر فرستاده اش، طبیب دلها، محمد مصطفی صلی الله علیه و اله و بر جانشینان برحق او که اطاعتشان را بر ما فرض نمود و بدینوسیله منزلتشان را به ما شناساند.

و اما بعد هدف از مداوای بیماران بازگرداندن سلامتی و صحت به آنها است و طبیب در اقدام به مداوای بیماران ناگزیر به شناخت ماده سلامتی می باشد و این ماده بر دو وجه است، اول آنچه سلامتی در آن به هم می رسد که در واقع همان بدن انسان است و دوم آنچه سلامتی به واسطه آن واقع می شود و آن داروها و سایر وسایل درمانی است و بر طبیب واجب است که علاوه بر شناخت بدن بیماران در شناخت داروهای مورد مصرف در مداوای بیماریها

نیز به جد بکوشد.

نگرش طب سنتی ایران در حفظ تعادل بدن در حالت صحت از یک سو و برطرف کردن سبب بیماری به عنوان مهمترین بخش درمان و دوری از پرداختن صرف به درمان علامتهای بیماری که در اصل عوارض ناشی از سبب بیماری می‌باشند از سوی دیگر، داروهای مورد مصرف در این مکتب را از ابزار صرف بودن خارج ساخته و به آنها هویتی نو می‌بخشد، به نحوی که داروها دیگر مفاهیمی خشک نیستند که با قواعد غیر قابل انعطاف در درمان بیماریهای خاص استفاده شوند بلکه طبیب به آنها به عنوان اجزای تدبیر درمانی می‌نگرد که هنر به کارگیری این داروها در نحوه استفاده از آنها به منظور بازگرداندن بدن به حال تعادل صحتی اولیه می‌باشد و این امر نه تنها در هر فردی متفاوت است، بلکه در هر بیمار یا هر مرحله از بیماری، در هر زمان و فصل و مکان و... شیوه خاص خود را طلب می‌کند. به دیگر سخن آنچه ما را بر آن می‌دارد تا پس از سالها تلاش دانشمندان در میان نگاه کنجکاو و گاه منتقد دیگران به باستان‌شناسی پرداخته و با ترقی‌سطور گذشته در تاریخ و تکیه بر کتب پیشینیان به جای تجویز داروی آنتی‌کلینرژیک به سراغ مفتوح و محلل برویم آن است که: "حکم مطلق، طبیعت را قوت تعدیل و انضاج و دفع مرض بخشیده است و وی همیشه در کار خود است، لهذا می‌بینیم که اکثر امراض بی‌علاج نیز زایل می‌شوند، پس علاج، بیش از معاون طبع نیست. فتبارک الله

احسن الخالقین"۱. بنابراین دارو جز خاطره‌ای از سلامتی در ناخودآگاه روح انسان بر جای نمی‌گذارد و گویی این طبیعت انسان است که تصمیم می‌گیرد در مواجهه با دارو چه کند و چگونه به درمان خویش بپردازد.

ساخت و تولید دارو در داروسازی سنتی ایران در واقع آخرین حلقه زنجیره در این علم می‌باشد، به عبارت دیگر ساخت آنچه به عنوان یکی از شروط پنج گانه معالجه بیمار یعنی داروی کارآمد در طب مطرح می‌شود حاصل تلاش در حیطه علوم است که از کیمیا (شیمی) شروع و به علم تولید داروی مورد نظر ختم می‌گردد. و همان گونه که ورود در هر علمی نیازمند دانستن مقدماتی می‌باشد، علم داروسازی و شناخت داروهای سنتی ایران نیز دارای مقدماتی همچون طبیعیات، کیمیا، نجوم، گیاه شناسی و... است که بدون آشنایی کافی با آنها پرداختن به علم داروسازی سنتی میسر نیست، از سوی دیگر داروسازی سنتی ایران نیز به تنهایی دارای مبانی علمی و عملی همچون آشنایی با مزاج داروها، شناخت افعال دارویی و... می‌باشد که دانستن آنها تضمین کننده فهم داروسازی سنتی ایران است و بدون داشتن دریافت درستی از این مبانی کوشیدن در جهت پژوهش در داروسازی و ساخت داروی سنتی بیهوده است.

پس بر جویای دانش فرض است که همچون هر علم دیگر،

ابتدا به یادگیری مقدمات و مبانی این علم پرداخته و سپس در جهت آموختن داروسازی سنتی ایران گام بردارد.

امید است که مجموعه حاضر بتواند در پیشبرد آموزش داروسازی سنتی ایران به علاقه‌مندان این علم مفید بوده و در پیشگاه خداوند متعال مورد قبول واقع گردد.

امید صادق‌پور